

УДК 377

DOI: 10.31499/2307-4906.1.2020.208181

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ТЕХНІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Мельник Олексій, кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної освіти та технологій за профілями, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-3220-4676

E-mail: oleksiy.melnyk@udpu.edu.ua

Гвоздецька Юлія, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри професійної освіти та технологій за профілями, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-2029-2621

E-mail: gvozdetskaja@ukr.net

Задорожна Олена, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри хімії, екології та методики їх навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-5039-017X

E-mail: zadoroschnao@ukr.net

Проблема формування професійної самосвідомості студентів технічного коледжу є однією з найважливіших проблем професійної педагогіки, які потребують якнайшвидшого вирішення. Актуальність даної проблеми визначається соціально-економічними змінами, які зумовили виникнення об'єктивної суперечності між необхідністю дослідження проблеми формування професійної самосвідомості студентів технічного коледжу, і недостатньою розробленістю змістовного і технологічного аспекту освітнього процесу. Встановлено, що недостатньо наближений зміст професійної освіти веде до слабкої орієнтації студентів на освоєння професійних компетенцій.

***Ключові слова:** професійна самосвідомість, технічний коледж, професійна освіта, фахові компетенції, навчальний процес, професійне самопізнання, соціальне середовище, освітнє середовище.*

FORMATION OF STUDENTS' PROFESSIONAL CONSCIOUSNESS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE TECHNICAL COLLEGE

Melnyk Oleksii, PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Professional Education and Technology by Profile, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-3220-4676

E-mail: oleksiy.melnyk@udpu.edu.ua

Hvozdetska Yuliia, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Professional Education and Technology by Profile, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical

University.

ORCID: 0000-0003-2029-2621

E-mail: gvozdetskaja@ukr.net

Zadorozhna Olena, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Chemistry, Ecology and its Teaching Methods, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5039-017X

E-mail: zadoroschnao@ukr.net

The problem of forming the professional self-awareness of the students of the technical college is one of the most important problems of professional pedagogy that needs to be resolved as soon as possible. The urgency of this problem is determined by socio-economic changes, which led to the emergence of an objective contradiction between the need to study the problem of forming the professional consciousness of students of the technical college, and insufficient elaboration of meaningful and technological aspect of the educational process. Competitiveness of specialists is largely ensured by the quality of their professional training, the presence of a high level of development of professionally significant qualities. All this is impossible without the successful formation of professional self-awareness, which is carried out in the educational process of the vocational school. The way to the formation of professional self-awareness lies through specially organized pedagogical conditions. The study of the theory of professional self-consciousness allowed us to define this category as a psychological phenomenon (personality trait), characterized by: awareness of the importance of the chosen profession, emotional-evaluative attitude to professional activity and to itself as its subject, as well as an assessment of its professional, significant knowledge, skills and competencies at every stage of professional development. The structure of professional self-consciousness includes: cognitive, emotional-evaluative and behavioral components. Obviously, in the presence of the formed professional self-awareness, the specialist of the industrial sphere cannot carry out his professional activity unqualified. It is established that the inappropriate content of vocational education leads to a weak orientation of students to the development of professional competences.

Keywords: professional self-awareness, technical college, professional education, professional competences, learning process, professional self-knowledge, social environment, educational environment.

Конкурентоспроможність педагогів забезпечується якістю їх професійної підготовки, наявністю високого рівня розвитку професійно значущих якостей, що залежить від успішного формування професійної самосвідомості, яке здійснюється в освітньому процесі професійної школи [2, с. 18–22].

Професійна самосвідомість відіграє особливу роль у формуванні особистості майбутнього професіонала і є фактором, який активно впливає на якість навчання і реальний виробничий процес, що визначає їх ефективність, повноцінність і успішність. Тільки усвідомлення себе майбутнім фахівцем дозволяє ефективно сформувати спрямованість, мотивацію і ціннісне ставлення до своєї майбутньої професії. Через це необхідність дослідження професійної самосвідомості студента і умов його формування в сучасному освітньому процесі стає все більш актуальною.

В роботах Зязюна І. А., Клочкової Л. В., Шендрука О. Б. та ін. розглядаються сутність, структура, психологічні механізми формування професійної самосвідомості майбутніх фахівців. Особливе місце в дослідженнях приділяється вивченню проблеми у взаємозв'язку з професійним самовизначенням особистості [3, с. 184; 4, с. 179; 9, с. 534–536].

Однак наявні дослідження в області професійної освіти ще не дозволяють в достатній мірі визначити теоретико-методологічні засади формування професійної

самосвідомості майбутнього фахівця, випускника технічного коледжу. До кінця не вивчена природа і особливості професійної самосвідомості студента коледжу, не уточнена змістовна характеристика. Залишаються мало вивченими питання моделювання освітнього процесу і технологій в контексті даної проблеми, не обґрунтовані педагогічні умови, при яких випускники досягають більш високого рівня сформованості професійної самосвідомості.

Виходячи з цього протиріччя, була визначена проблема формування професійної самосвідомості студентів в освітньому процесі технічного коледжу.

Тому, метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка системи формування професійної самосвідомості студентів технічного коледжу.

Діяльність сучасного фахівця протікає в умовах прискореного зростання інноваційних процесів, зростання соціокультурної динаміки, що висуває нові вимоги до поєднання компонентів його особистості, здатності гнучко адаптуватися до умов, що змінюються, використовуючи наявні і надбані внутрішні резерви. Такий стан орієнтує освітній процес на переважний розвиток особистісного потенціалу майбутніх фахівців, до яких відноситься і професійна самосвідомість, що забезпечує їх високу адаптивність, а також здатність до практично необмеженого саморозвитку в освітньому просторі соціального та професійного життя. Визначення ролі і місця професійної самосвідомості в структурі особистості сучасного фахівця, особливостей її формування в освітньому процесі технічного коледжу потребує аналізу існуючих поглядів на особистість фахівця в контексті системних уявлень про особистість [5, с. 99; 7, с. 17–23].

У студентів технічного коледжу відбуваються суттєві зміни в професійній самосвідомості, зумовлені специфікою навчання. Тому одним з основних завдань, що стоять перед педагогічним колективом є ознайомлення з нормами, вимогами технологій професійної діяльності, що, в свою чергу, сприяє активізації професійної самосвідомості студентів.

Розширення соціальних зв'язків, участь в навчально-професійній діяльності істотно підвищують систему вимог, пропонованих професійним середовищем до студентів технічного коледжу як суб'єктів діяльності з боку викладачів, майстрів навчально-виробничого навчання, однолітків.

Римар Л. В. та Олексюк О. Н. вважають, що «...найбільш значущим в професійній освіті є етап професійного становлення, професійної діяльності, тому що в цей час підліток отримує, необхідні для здобутого освітнього напрямку загально-технічні і професійні знання, вміння і навички» [6, с. 16–20]; «...у нього формуються професійні норми і цінності; розвиваються важливі соціальні та професійні якості» [1, с. 279–280].

Теоретичний аналіз, а також аналіз досвіду викладачів коледжів дозволив припустити, що в становленні і розвитку професійної самосвідомості студентів можна виділити чотири етапи, які визначаються часом і характером освітнього процесу, а також особливостями суб'єктів навчально-професійної діяльності: адаптаційний; орієнтаційний; активне становлення та формування; персоналізаційний.

Перший етап формування професійної самосвідомості пов'язаний з адаптацією студентів до нового соціального середовища (вступ до коледжу). Другий етап характеризується, як етап орієнтації, продовженням усвідомлення себе, як майбутнього фахівця щодо професійних цінностей з метою виділення і обґрунтування власної

життєвої позиції, ставлення до мети майбутньої професійної діяльності, формуванням у студентів загальних уявлень про майбутню професію в процесі вивчення загально-технічних дисциплін. На третьому етапі в міру розвитку професійної діяльності студента під час виробничої практики і вивчення спеціальних дисциплін відбувається вдосконалення його взаємозв'язків з предметним і соціальним світом, обумовлене специфікою професії.

Завершальний етап – етап персоналізації характеризує потребу студента «бути особистістю». На завершальному етапі навчання студент усвідомлює значущість обраної професії і свою приналежність до неї, знає і приймає її вимоги, реально оцінює свої можливості і рівень власного професіоналізму. Цей рівень забезпечується активним включенням студента в систему соціальних і професійних зв'язків, входженням у виробничі відносини. Випускник усвідомлює необхідність зміни, перетворення свого внутрішнього світу, пошуку нових можливостей самоздійснення в професійній праці.

Разом з тим, в даний час відсутні дослідження, які доказують, що підвищується рівень навченості, якість підготовки майбутнього фахівця при наявності професійної спрямованості змісту освітнього процесу, що забезпечують формування професійної самосвідомості студентів.

На нашу думку питання розвитку професійної самосвідомості має бути визначальним фактором проектування освітнього процесу. На першому етапі розвитку професійної самосвідомості навчання має бути насичене адаптаційною роботою: різні професійно-виховні заходи.

На другому, орієнтаційному етапі, необхідно максимально наблизити зміст професійної підготовки до умов реальної виробничої практики, оскільки професійна самосвідомість формується в процесі професійної діяльності. В такому разі на третьому буде відбуватися активне становлення досліджуваного явища, що призведе до усвідомлення студентами себе, майбутніми спеціалістами.

У нашому дослідженні ми висвітлили вплив професійної спрямованості загально-технічних предметів на формування професійної самосвідомості студентів. У зв'язку з вищевикладеним, можна відзначити, що в освітньому процесі технічного коледжу виділяються наступні особливості: переважання в змісті технічних дисциплін, орієнтація освітнього процесу на розвиток конкретно-дієвого мислення, практика проходить в навчально-виробничих умовах.

Значущим для формування професійної самосвідомості є те, щоб при вирішенні виробничих завдань, питань світоглядного характеру, а також визначенні студентами життєвого шляху, усвідомлення себе як суб'єкта діяльності, знання, отримані при їх вивченні, знаходили практичне застосування в процесі професійної, практичної діяльності студентів.

Традиційна система підготовки фахівців не зв'язується з усвідомленням ними готовності до професійної діяльності. Випускник дізнається про рівень своєї готовності до професійної діяльності на робочому місці. Можливою причиною неповної готовності випускника технічного коледжу є порушення цілісності процесів теоретичного навчання загальноосвітніх, загальнотехнічних, спеціальних предметів та виробничого навчання [8, с. 71].

Виховання усвідомленого, глибокого ставлення до професії, формування

професійної самосвідомості студентів в освітньому процесі коледжу повинні виступати як одні з найважливіших виховних завдань, що стоять перед педагогічним колективом. На жаль, доводиться констатувати той факт, що педагоги коледжу, як правило, не володіють механізмами формування основних складових професійної самосвідомості.

Отже, незважаючи на те, що формування професійної самосвідомості студентів середніх професійних освітніх установ завжди визначалося як пріоритетне завдання, на сьогодні навчально-виховний процес технічного коледжу не в повній мірі справляється з вирішенням даної проблеми. Необхідно удосконалення освітнього процесу, розробка педагогічних умов, при яких відбувалося б формування професійної готовності.

Розробляючи систему формування професійної самосвідомості студентів в умовах сучасного технічного коледжу, ми слідували найважливішому принципу системного аналізу, який полягає в тому, що власне її побудова починається з визначення і формулювання кінцевої мети – вибір змісту, методів і форм, процесу і результату підготовки. В якості конкретної мети досліджуваної нами системи ми розглядаємо формування професійної самосвідомості студентів.

Реалізація системи підготовки студентів технічного коледжу потребує одночасну актуалізацію в освітньому процесі всіх складових професійної самосвідомості.

Дана вимога має на увазі спрямованість всіх компонентів освітнього процесу (когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового) на формування професійного самопізнання студента, а цілісність освітньої системи забезпечить цілісний розвиток особистості студента, як майбутнього фахівця.

Важливими компонентами освітнього процесу є використання діяльнісного та системного підходу, тому ми розглядаємо студентів і викладачів коледжу суб'єктами процесу. Мінімальний рівень вимог до суб'єктів – готовність викладача коледжу використовувати активні форми і методи навчання, розглядаючи формування професійної самосвідомості студентів як складову частину своєї предметної діяльності, а студентів – використовувати наявні можливості для самоосвіти, саморозвитку, самореалізації. При проектуванні системи ми виходили з того, що процес формування професійної самосвідомості студентів базується на реалізації самоактуалізації, індивідуального підходу, суб'єктності [10, с. 85].

У формуванні професійної самосвідомості важливе місце займає активна діяльність. В діяльності відбувається перебудова мотивації професійного вибору в професійну мотивацію, формується чітке уявлення про перспективу розвитку професії та шляхи самовдосконалення в майбутній професійній діяльності. У той же час активний характер діяльності з оволодіння професією служить певним критерієм сформованої в студентів професійної самосвідомості.

Діяльнісна структура освітнього процесу визначається системою видів діяльності: навчальна діяльність «студент – предмет засвоєння», практична діяльність «студент – практика». Розглянемо особливості даних видів діяльності в контексті освітнього процесу технічного коледжу.

Навчальну діяльність ми розглядаємо як особливий вид активної діяльності студентів, який спрямований на надбання студентами себе як суб'єктів навчання. Саме навчальна діяльність є системоутворюючим фактором професійного навчання та формування професійної самосвідомості майбутніх фахівців. Тільки в навчальній

діяльності можливе навчання студентів процедурам пізнання явищ і їх перетворення [8, с. 74]. Метою діяльності є планомірний і спрямований психічний розвиток індивідів. Навчання є особливий вид пізнавальної діяльності суб'єкта, яке виконується з метою засвоїти певну сукупність знань, умінь, інтелектуальних навичок. Процес навчання як пізнавальний сенс для студента, спонукає його до розвитку цієї діяльності як засобу самовдосконалення, може стати джерелом розвитку особистості.

При досягненні близьких, проміжних і далеких перспективних, кінцевих цілей професійне становлення особистості має здійснюватися за рахунок єдності теорії і практики, взаємозв'язку і взаємодії педагогічних процесів. Ближчі цілі досягаються тим, що навчання спеціальних предметів проводиться при формуванні навчання в ході навчально-пізнавальної діяльності науково-технічних основ пристрою, використання, обробки, виготовлення продуктів праці, виконання технологічних процесів. Далекі, кінцеві цілі навчання стимулюються кінцевими результатами і тією значимістю обраної професії для особистості, суспільства і держави, яка затребувана ринком праці.

Навчальна і практична види діяльності містять в собі систему професійних дій: блок діагностичних і мотиваційних дій, блок професійного цілепокладання, планування, здійснення, аналізу і усвідомлення результатів діяльності. Завдання освітнього процесу: активізувати всю структуру діяльності, причому вибудовуючи її освоєння відповідно до логіки становлення. Важливо розкривати дослідні та творчі здібності студентів.

На кожній стадії освітнього процесу організаційна структура професійної самосвідомості повинна передбачати цілі її формування, які досягаються відповідними змістом, методами і формами організації діяльності студентів на заняттях.

Отже, вивчення теорії професійної самосвідомості дозволило визначити цю категорію як психологічний феномен (властивість особистості), що характеризується: усвідомленням значущості обраної професії, емоційно-оцінним ставленням до професійної діяльності і до себе як до її суб'єкту, а також оцінкою своїх професійно-значущих якостей, знань, умінь і навичок на кожному етапі професійного становлення. У структурі професійної самосвідомості входять: когнітивний, емоційно-оцінний і поведінковий компоненти. Очевидно, що при наявності сформованої професійної самосвідомості фахівець виробничої сфери не може виконувати свою професійну діяльність некваліфіковано. Розроблена нами система формування професійної самосвідомості студентів неможлива без форм і методів її здійснення. У зв'язку з перебудовою сучасної системи освіти в теорії і практиці йде інтенсивний пошук конструювання виховного процесу – пошук змісту виховання і його організаційних форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oleksyuk O. N. Competence paradigm in higher art education. *Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration*. 2014. No 5. P. 278–285.
2. Задорожна О. М. Формування світоглядних переконань студентів у природоохоронній діяльності: монографія. Умань: Візаві, 2018. 185 с.
3. Зязюн І. Роль підсвідомості у розвитку особистості. *Професійна освіта: педагогіка і психологія* / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало, 2000. С. 183–215.
4. Ключова Л. Професійна самосвідомість педагогічних працівників: етичний підхід до вирішення проблеми. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 9 (Ч. 1). С. 177–182.
5. Кобченко В. І., Онкович Г. В., Дівінська Н. О. Проблема оптимізації циклу соціально-гуманітарних

- дисциплін у дослідженнях науковців Інституту вищої освіти НАПН України. *Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис*. 2014. № 1. С. 97–102.
6. Рymar Л. В. Формування професійної самосвідомості майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Вінниця, 1999. 214 с.
 7. Северіна Т. М. Ціннісна детермінація особистісного самовдосконалення студентів у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2012. 225 с.
 8. Шендерук О. Б. Аналіз вищої освіти України кінця XX – початку XXI століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2014. Вип. 18. С. 70–76.
 9. Шендерук О. Інновації в системі сучасної вітчизняної вищої освіти. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2015, Київ, Вип. 36. С. 533–542.
 10. ЩербакOVA О. А. Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири: монографія. Київ: Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2014. 160 с.

REFERENCES

1. Oleksyuk, O. N. (2014). Competence paradigm in higher art education. *Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration*. 5, P. 278–285.
2. Zadorozhna, O. M. (2018). Formuvannya svitohliadnykh perekonan studentiv u pryrodookhoronni diialnosti. Uman: VPT «Vizavi» [in Ukrainian].
3. Ziaziun, I. (2000). Rol pidsvidomosti u rozvytku osobystosti. *Profesiina osvita: pedahohika i psykholohiia – Vocational education: pedagogy and psychology*. T. Levovytskoho, I. Vilsh, I. Ziaziuna, N. Nychkalo (Ed.), 183–215 [in Ukrainian].
4. Kliuchova, L. (2014). Profesiina samosvidomist pedahohichnykh pratsivnykiv: etychnyi pidkhd do vyrishennia problemy. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of modern teacher preparation*, 9, 177–182 [in Ukrainian].
5. Kobchenko, V. I., Onkovych, H. V., Divinska, N. O. (2014). Problema optymizatsii tsykladu sotsialno-humanitarnykh dystsyplin u doslidzhenniakh naukovtsiv Instytutu vyshchoi osvity NAPN Ukrainy. *Vyshcha osvita Ukrainy: Teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys – Higher education of Ukraine: Theoretical and scientific-methodological journal*, 1, 97–102 [in Ukrainian].
6. Rymar, L. V. (1999). Formuvannya profesiinoi samosvidomosti maibutnykh uchyteliv u protsesi vyvchennia pedahohichnykh dystsyplin. *Candidate's thesis*. Vinnytsia [in Ukrainian].
7. Severina, T. M. (2012). Tsinnisna determinatsiia osobystisnoho samovdoskonalennia studentiv u navchalno-vykhovnomu protsesi vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv. *Candidate's thesis*. Uman [in Ukrainian].
8. Shenderuk, O. B. (2014). Analiz vyshchoi osvity Ukrainy kintsia XX – pochatku XXI stolittia. [Scientific journal of Mykola Dragomanov National Pedagogical University] *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, Issue, 18, 70–76* [in Ukrainian].
9. Shenderuk, O. (2015). Innovatsii v systemi suchasnoi vitchyznianoї vyshchoi osvity. [Humanitarian Bulletin of the Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Grigory Skovoroda] *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*, Issue 36, 533–542 [in Ukrainian].
10. Shcherbakova, O. A. (2014). Rytoryka u vyshchii osviti: vitchyzniani tradytsii, svitovyi dosvid ta yevropeiski oriientyry. Kyiv: In-t vyshch. osvity NAPN Ukrainy [in Ukrainian].